

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

"หนังสือ" เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจากจินตนาการ อารมณ์ และประสบการณ์ของผู้บันทึกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ เมื่อกาลเวลาและสภาพสังคม เปลี่ยนไป บันทึกนี้จะกลายเป็นแหล่งความรู้ ความคิด สามารถสื่อสารและถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ได้ (เกษม ศิริสัมพันธ์ 2520: 88-93)

การผลิตหนังสือในระยะแรกนั้น ใช้การบันทึกหรือคัดลอกด้วยลายมือลงบนวัสดุต่าง ๆ ที่ พัฒนาขึ้นจาก แท่งดินเหนียว แผ่นไม้ แผ่นหนัง ผ้าไหม จนเป็นกระดาษแบบที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน (วิสิทธิ์ ลินตวงศ์ 2524: 3) ต่อมาเมื่อมีความต้องการหนังสือเพื่อใช้ในการศึกษา จึงมีการคิด วิธีผลิตหนังสือให้ได้จำนวนมากขึ้น หนังสือที่ผลิตด้วยแท่งพิมพ์ไม้ซึ่งพิมพ์ได้มาก และรวดเร็วกว่า การคัดลอกด้วยลายมือได้เข้ามามีบทบาท จนกระทั่งมีการประดิษฐ์แท่งพิมพ์หมุนได้ขึ้นในปี ค.ศ. 1456 (Triebe 1974: 708) ทำให้ความรู้และวิทยาการต่าง ๆ มีโอกาสเผยแพร่ ปลอดภัยเก็บ รักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในเวลาต่อมา

บันทึกความรู้หรือหนังสือที่เกิดขึ้นในอดีตดังกล่าวได้กลายเป็นหนังสือที่มีคุณค่า และหาได้ ไม่ได้ง่ายนักในห้องสมุด หรือรายขายหนังสือทั่วไป (อัมพร ทีชะระ 2523: 10) หนังสือเก่าที่จัด พิมพ์ในระยะแรกนั้น หากมิใช่ได้จากการรับมรดกตกทอดแล้ว จะต้องซื้อหาจากร้านค้าหนังสือเก่าใน ราคาที่ค่อนข้างแพง หนังสือเก่าแก่ที่หาได้ยากบางเล่มจึงมีอยู่เฉพาะผู้นิยมสะสมเท่านั้น มีอาทิ เอกสารตัวเขียนโบราณ สมุดข่อย สมุดที่เขียนหรือจารลงบนใบลาน หนังสือที่พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ไทยใน ยุคแรก หนังสือภาษาไทยฉบับพิมพ์ไม้ (Wood Block) หรือหนังสือภาษาไทยฉบับพิมพ์หิน (Lithography) (กำธร สติกรกุล 2523: 71-86) หนังสือเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่นุชน รุ่นหลังที่จะศึกษาวิวัฒนาการของหนังสือ ตลอดจนใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาค้นคว้าเรื่องราว ในอดีตได้เป็นอย่างดี (แมนมาลี ขวสิต และ ลีรินทร์ ช่างโชติ 2511: 25) ดังนั้นจึงอาจกล่าว ได้ว่า บทบาทของห้องสมุดนอกจากจะเป็นที่เก็บรวบรวมสื่อความรู้ ข่าวด้านเหตุการณ์ร่วมสมัยแล้ว ยังเป็นแหล่งเก็บรวบรวมหนังสือที่มีคุณค่าหายาก เพื่อประโยชน์ด้านการศึกษาค้นคว้าและวิจัยอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้จำนวนหนังสือที่พิมพ์ในปีหนึ่ง ๆ จะมียุ่่มาก แต่ประเภทที่มีคุณลุ่มบ่ดีเป็นหนังสือหายากนั้นยังมีจำนวนไม่มากนัก หนังสือที่พิมพ์ในขณะนี้มีโอกาสเป็นหนังสือเก่าที่หาได้ยากในกาลข้างหน้า แต่ก็ก็เป็นเพียงบางเล่มเท่านั้น มิใช่หนังสือเก่าทุกเล่มจะมีคุณค่าหายากไปเสียทั้งหมด (สุภรณ์ วีรศิริธรรม 2516: [1]) การรวบรวมหนังสือหายากจึงเป็นงานที่ต้องใช้ความพยายามสูง และการเก็บรักษาย่อมต้องอาศัยเทคนิคที่ยากกว่าการเก็บรวบรวมหนังสือธรรมดาทั่ว ๆ ไป จึงมีห้องลุ่มบ่บางแห่งเท่านั้นที่จัดหา เก็บรักษา และให้บริการหนังสือหายากเหล่านี้

การจัดตั้งห้องลุ่มบ่หนังสือหายาก หรือการรวบรวมหนังสือหายากไว้เป็นส่วนหนึ่งของห้องลุ่มบ่ (Rare Book Collection) เป็นความนิยมที่แพร่หลายในยุโรป เมื่อศตวรรษที่ 18 ในคริสต์ศักราช นักศึกษาในยุคนั้นนิยมลุ่มบ่หนังสือหายากประเภทต้นฉบับตัวเขียน จดหมาย หนังสือที่มีลายมือชื่อผู้มีชื่อเสียงด้านต่าง ๆ หนังสือที่มีภาพประกอบ และมีการลุ่มบ่เล่มลุ่มบ่งาม (Austin 1975: 241-243) หนังสือที่มีเนื้อหาทางด้านกฎหมาย การแพทย์ ศักราช ปรชญา วรรณกรรมคลาสสิกของกรีกและโรมัน และวรรณกรรมอังกฤษ หนังสือเหล่านี้ภายหลังนักลุ่มบ่หนังสือได้อุทิศให้กับห้องลุ่มบ่มหาวิทยาลัยและสถาบันต่าง ๆ เช่น ห้องลุ่มบ่บอดเลียน มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ห้องลุ่มบ่ประชาชนแห่งนิวยอร์ก ห้องลุ่มบ่บางแห่งที่ไม่เคยมีหนังสือหายากก็เริ่มจัดเก็บและรวบรวมหนังสือหายาก พร้อมทั้งจัดหาหนังสือหายากเพิ่มเติมเพื่อมุ่งหมายให้เป็นห้องลุ่มบ่เพื่อการวิจัย (Tree 1957: 479-480) เช่น ห้องลุ่มบ่รัฐสภาอเมริกัน ได้ซื้อหนังสือที่พิมพ์ในศตวรรษที่ 15 ในคริสต์ศักราช สมักร์ไบเบิลฉบับพิมพ์โดยกูเตนเบร์ก (Gutenberg) หนังสือที่พิมพ์ในสหรัฐอเมริกา ก่อนปี ค.ศ. 1801 และหนังสือที่พิมพ์ในอังกฤษ ก่อนปี ค.ศ. 1641 (VanWingen 1983: 97) ห้องลุ่มบ่หนังสือหายากที่จัดตั้งขึ้นในอดีตนี้เป็นห้องลุ่มบ่เพื่อการวิจัยที่มีประโยชน์ต่อนักวิชาการอย่างมาก ทั้งด้านการค้นคว้า วิจัย และอื่น ๆ

สำหรับหนังสือหายากในห้องลุ่มบ่แห่งชาติของไทย มีทั้งที่เป็นศิลาจารึก จารึกบนแผ่นไม้ จารึกบนแผ่นทอง ลุ่มบ่ไทย พระไตรปิฎก หนังสือโบราณ (ห้องลุ่มบ่แห่งชาติ 2527: 71) และหนังสือเก่าที่พิมพ์ในลุ่มบ่เริ่มกิจการพิมพ์ในประเทศไทย ได้มาจากการรวบรวมหนังสือในห้องพระลุ่มบ่หลวง 3 แห่ง ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยในบรมราชจักรีวงศ์ทรงสร้างไว้ คือ หอพระมณเฑียรธรรม หอพระลุ่มบ่ตวชิรญาณ (เดิม) และหอพุทธศาสนสังคหะ (แม่จมาล ขวลิต 2509: 9) ต่อมาห้องลุ่มบ่แห่งชาติได้จัดห้องหนังสือหายาก (ห้องลุ่มบ่พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพิ่มขึ้น และขณะเดียวกันก็ได้จัดตั้งห้องลุ่มบ่อนุสรณ์ (Memorial Collection) เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่บุคคลสำคัญของประเทศที่ได้อุทิศหนังสือลุ่มบ่ส่วนตัวให้แก่ห้องลุ่มบ่แห่งชาติ มีอาทิ หอลุ่มบ่ตำราจรรยาชานูภาพ

ห้องสมุดอนุমানราชชน ห้องสมุดดนตรี "ทุนกระหม่อมบริพัตร" และ ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทาง
สังคมศาสตร์

ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นเพื่อเกิดพระเกียรติพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และเพื่อ
ให้บริการเอกสารการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เอกสารเหล่านี้มีบางส่วนที่เป็นหนังสือและเอกสาร
ส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทายาทในพระองค์ได้มอบให้
เป็นสมบัติของศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ล้วนเป็นเอกสารที่มีค่า เช่น บทละคร
พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หนังสือหายากเกี่ยวกับประเทศไทย
ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ หนังสือเกี่ยวกับกฎหมาย การเมือง การปกครอง ภาษา และ
วรรณคดี ทั้งที่เป็นงานพระนิพนธ์ และหนังสือส่วนพระองค์ (เดโช ล้วนานนท์ 2522: 1-5)
หนังสือบางเล่มมีลักษณะตรงตามเกณฑ์ของหนังสือหายาก เช่น หนังสือเก่าที่เป็นเอกสารปฐมภูมิของ
ประวัติศาสตร์พิมพ์ในประเทศไทย ซึ่งจัดพิมพ์ในระยะ 50-80 ปีแรกของพัฒนาการด้านการพิมพ์ใน
ประเทศไทย (อัมพร ทีชะระ 2523: 12) หนังสือที่พิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการจัดทำรูปเล่มประณีตบรรจง และมีภาพประกอบสวยงาม และหนังสือเก่าที่พิมพ์จาก
ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ ผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้า-
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในแง่ของหนังสือหายาก และรวบรวมรายชื่อเพื่อเป็นแนว
ทางให้ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์สามารถส่งหนังสือหายากของไทยไว้ให้ผู้ใช้ได้
ตระหนักในประโยชน์ด้านการค้นคว้า วิจัย และเห็นคุณค่าของหนังสือในแง่ความสำเร็จของมนุษย์
ในการบันทึกและถ่ายทอดวัฒนธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานสำรวจหรืองานวิจัยเกี่ยวกับการประเมินค่าหนังสือหายากในห้องสมุดอนุรักษ์นั้น
ยังไม่มีผู้ใดจัดทำขึ้น คงมีแต่งานวิจัยที่นับเนื่องเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ มีลักษณะเนื้อหาแยก
ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือ และงานวิจัย
เกี่ยวกับหนังสือหายาก และต้นฉบับตัวเขียน

งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือ

อำเภอ สันทรจักร (2515) ได้ศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยพบว่า การพิมพ์หนังสือในประเทศไทยเริ่มขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีชนนารชาวฝรั่งเศสเป็นผู้นำเข้ามาเผยแพร่ การพิมพ์หนังสือในสมัยนั้นใช้พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน ส่วนการพิมพ์ด้วยตัวอักษรไทยเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจกรรมการพิมพ์ของไทยเจริญขึ้นเป็นลำดับ และเจริญสูงสุด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการตัดพิมพ์หนังสือมีคุณภาพดีทั้งด้านเนื้อหา ภาพประกอบ รูปเล่ม และคุณภาพของกระดาษ การตัดพิมพ์ส่วนใหญ่ตัดพิมพ์หนังสือปกแข็ง เย็บปกแข็งแรงทนทาน และสวยงามยิ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจกรรมการพิมพ์หนังสือขบเข่า เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง กระดาษปอนด์ราคาสูงมากและกระดาษที่ผลิตในประเทศคุณภาพไม่ดี ดังนั้นแม้ปริมาณการผลิตหนังสือจะสูงขึ้น แต่คุณภาพของหนังสือยังไม่สู้ดีนัก

ชูศรี กาลวันตวนิช (2518) ได้ศึกษาพัฒนาการของหนังสือปกอ่อนในประเทศไทย พบว่าการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยในสมัยแรก พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้นที่ทรงตัดพิมพ์หนังสือ โดยตัดพิมพ์เป็นหนังสือปกแข็ง เดินทองด้วยลวดลายวิจิตรงดงาม ต่อมาเมื่อบุคคลทั่วไปต้องการพิมพ์หนังสือ จะตัดพิมพ์หนังสือส่วนหนึ่งเป็นหนังสือปกแข็ง เดินทองด้วยลวดลายวิจิตรงดงาม เพื่อแจกในโอกาสต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่งตัดพิมพ์เป็นหนังสือปกอ่อนเพื่อจำหน่ายในราคาถูก การตัดพิมพ์หนังสือปกอ่อนในประเทศไทย เริ่มในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้จัดทำหนังสือให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยสามารถหาซื้อได้ในราคาไม่แพง ส่วนการเรียงพิมพ์และการวางรูปเล่มยังคงเหมือนหนังสือปกแข็ง ในด้านเนื้อหา หนังสือปกอ่อนในยุคเดิมนำเนื้อเรื่องจากสมุดไทยมาตัดพิมพ์ ต่อมาเริ่มมีการแต่งเรื่องขึ้นใหม่ และนำเรื่องที่เคยลงในวารสารต่าง ๆ มารวมตัดพิมพ์ในรูปเล่มหนังสือปกอ่อน แยกเป็นประเภทบันเทิงคดี และสารคดีเป็นเล่ม ๆ ไป

บอนนีย์ รุธ เบเกอร์ ทอร์น (Thorne 1976: 7709-A) ได้ศึกษาสิ่งพิมพ์ของสำนักพิมพ์รอยครอฟท์ (Roycroft Shop) ในช่วง ค.ศ. 1893-1915 พบว่าสิ่งพิมพ์ที่สำนักพิมพ์นี้ได้ตัดพิมพ์ขึ้นมีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นศิลปะความงามในสมัยกลาง การตัดรูปเล่มที่สวยงาม การออกแบบหน้าปกใน ตัวอักษร ภาพประกอบ ขนาด การเรียงหน้าและการตัดพิมพ์ออกแบบโดยศิลปินผู้มีชื่อเสียงในยุคนั้น และหนังสือทุกเล่มจะพิมพ์จำนวนจำกัด หนึ่งในสามของสิ่งพิมพ์ในยุคนั้น

ผลิตโดยสำนักพิมพ์รอยครอฟท์ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับสำนักพิมพ์รอยครอฟท์กับสำนัก-
เคลมส์ค็อต (Kelmscott Press) พบว่า กลุ่มผู้จัดพิมพ์หนังสือของทั้งสองสำนักพิมพ์เป็นศิลปินผู้มี
ชื่อเสียง และช่างฝีมือ การผลิตหนังสือจะเน้นที่ศิลปะในการออกแบบรูปเล่มของหนังสือ ซึ่งมี
อิทธิพลต่อการออกแบบหนังสือให้มีรูปเล่มสวยงามในปัจจุบัน

งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือหายากและต้นฉบับตัวเขียน

สุพัฒน์ ล่องแสงจันทร์ (2513) ได้ศึกษาแนวโน้มความสนใจของสังคมที่มีต่อเนื้อหาใน
หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพที่คัดลอกเรื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ และเรื่องที่ได้จากแหล่ง
อื่น ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2510 พบว่า หมวดวิชาที่นำมาพิมพ์บ่อยครั้งที่สุด มีเนื้อหาเกี่ยวกับ
คำสอน รองลงมาได้แก่ หมวดวิชาสังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และวิทยา-
ศาสตร์ประยุกต์ ต่อมาหมวดวิชาศาสตร์ประยุกต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมวดแพทยศาสตร์ ได้รับความ
ความสนใจมากขึ้น ทำให้หมวดวิชาศาสตร์ประยุกต์มีปริมาณการพิมพ์สูงกว่าหมวดวรรณคดี สำหรับ
หมวดวิชาที่สังคมให้ความสนใจน้อยที่สุด คือ หมวดวิชาศาสตร์บริหารศาสตร์ รองลงมาคือ หมวดภาษา-
ศาสตร์ ศิลปะและการบันเทิง เบ็ดเตล็ด และปรัชญา

สมบูรณ์ แก่นตะเคียน (2517) ได้ศึกษาสิ่งพิมพ์ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีไทย
พบว่า สิ่งพิมพ์ทางด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย เริ่มจัดพิมพ์มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณได้จัดพิมพ์เผยแพร่ขนบธรรมเนียม
ประเพณีไทยของเก่าที่เขียนไว้ในสมุดไทย และจารึกต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยเกรงว่าเรื่องราวดังกล่าว
จะสูญหายไป นอกจากนี้พระบรมวงศานุวงศ์ และบุคคลทั่วไปได้รวบรวมขนบธรรมเนียม ประเพณี
เก่าที่เคยพบเห็นมา หรือเป็นธรรมเนียมในท้องถิ่นจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ แจกเนื่องในโอกาส
ต่าง ๆ มีอาทิ หนังสือที่แจกในงานครบรอบอายุ งานวันเกิด งานพระราชพิธี งานศพ หนังสือ
เหล่านี้ล้วนมีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย ตลอดจนความ-
เป็นอยู่ของคนไทย ทั้งในแง่สังคมวิทยา และมนุษยวิทยาได้เป็นอย่างดี

อรุณ สุภัทรากุล (2518) ได้ศึกษาแนวโน้มความสนใจของสังคมที่มีต่อเนื้อหาในหนังสือ
อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพที่คัดลอกเรื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ และเรื่องที่ได้จากแหล่งอื่น ๆ
ระหว่างปี พ.ศ. 2511-2515 พบว่า หมวดวิชาที่นำมาพิมพ์บ่อยครั้งที่สุดมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอน
รองลงมาได้แก่ หมวดวิชาศาสตร์ประยุกต์ สังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และ
ศิลปะและการบันเทิง ตามลำดับ สำหรับหมวดวิชาที่สังคมให้ความสนใจน้อยที่สุด คือ หมวดวิชา-

คำศัพท์ ร่องลงมาคือหมวดภาษาคำศัพท์ เบ็ดเตล็ด และปรัชญา ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับแนวโน้มของหมวดวิชาที่ได้รับการจัดพิมพ์ในช่วง 5 ปี ดังกล่าวกับแนวโน้มของหมวดวิชาที่ได้รับการจัดพิมพ์ในช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2501-2510) จากการศึกษาของ ลู่พัฒน์ ล่องแสงจันทร์ พบว่าแนวโน้มความสนใจของสังคมเปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก กล่าวคือ หมวดคำล้นาได้รับความนิยมน้อยสุดตลอดเวลา หมวดวิชาสังคมศาสตร์ก็ได้รับความนิยมน้อยเช่นกัน หมวดวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์ สาขาแพทยศาสตร์ ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในช่วง 5 ปีหลัง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อสังเกตว่า เนื่องจากคนเราเริ่มเอาใจใส่ เรื่อง โรคร้ายไข้ ไข้ และสุขภาพอนามัยกันมากขึ้น

โดนัล เคลย์ จอห์นสัน (Johnson 1980: 1820-A) ได้ศึกษาบทบาทของรัฐบาลอินเดียในการพัฒนาห้องสมุดต้นฉบับตัวเขียนภาษาสันสกฤต ในช่วง ค.ศ. 1850-1900 พบว่ารัฐบาลอินเดียได้พยายามอนุรักษ์ต้นฉบับตัวเขียนภาษาสันสกฤตไว้ ทั้งนี้เนื่องจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ใช้ในการศึกษา และมีอิทธิพลต่อการพัฒนาวิชาภาษาคำศัพท์ในศตวรรษที่ 19 ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 วรรณกรรมภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่อยู่ในรูปต้นฉบับตัวเขียน ซึ่งมักจะถูกสืบทอดนำออกไปยังประเทศตะวันตก รัฐบาลจึงให้รัฐต่าง ๆ ดำเนินการจัดตั้งห้องสมุดของรัฐขึ้น เพื่อเก็บรักษาต้นฉบับตัวเขียนไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือ และงานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือหายาก และต้นฉบับตัวเขียน พบว่ายังไม่มีผู้ใดทำการวิจัยเกี่ยวกับการประเมินค่าหนังสือในห้องสมุดอนุสรณ์ (Memorial Collection) ในแง่ของหนังสือหายาก ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ดังที่ ลู่ภรณ์ วัชรศิริธรรม (2516: [2]) ได้กล่าวว่า

"แหล่งหนังสือหายากในประเทศไทยขณะนี้ น่าจะไต่แก่อหุล่มตแห่งชาติ ซึ่งรวบรวมพระไตรปิฎก คัมภีร์ผูกโบลาน จดหมายเหตุ และหนังสือเก่าอื่น ๆ ตั้งแต่สมัยก่อนที่จะมีการตั้งหอพระสมุดวชิรญาณจนกระทั่งถึงปัจจุบัน หอสมุดฯ พหุฯ ลู่กิจ นิมมานเหมินทร์ อติตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการก็เป็นแหล่งหนึ่งที่ได้ใส่ใจสะสมหนังสือหายากไว้มากมาย และอาจมีเก็บไว้ในห้องสมุดที่เป็นของรัฐบาลหรือเอกชนอื่น ๆ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ยังไม่มีผู้ใด แห่งใด รวบรวมรายชื่อหนังสือหายากไว้ให้เป็นที่รู้จัก เป็นที่แพร่หลาย"

ผู้วิจัยได้ตระหนักในข้อนี้ จึงใคร่จะศึกษาหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และรวบรวมรายชื่อเพื่อเป็นคู่มือประกอบการพิจารณาของบรรณารักษ์ในการจัดหาหนังสือหายากภาษาไทยเข้าห้องสมุด และประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อ

1. ศึกษาว่าหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีอยู่ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น เป็นหนังสือหายากประเภทใดบ้าง แต่ละประเภทคิดเป็นจำนวนร้อยละเท่าใดของหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ทั้งหมด
2. ศึกษาถึงแหล่งผลิตหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ ในช่วงระยะ 50-80 ปีแรกของพัฒนาการด้านการพิมพ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2379-2429 และ พ.ศ. 2430-2460) ช่วง พ.ศ. 2461-2484 และ พ.ศ. 2485-2487
3. ศึกษาว่าหนังสือดังกล่าวมีเนื้อหาในสาขาวิชาใดบ้าง เช่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการให้บริการในปัจจุบัน

ลุ่มมติฐาน

การประเมินค่าหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีอยู่ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น จะชี้ให้เห็นว่า

1. หนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีอยู่ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นหนังสือหายากที่พิมพ์จำนวนจำกัด
2. หนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีอยู่ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเน้นหนักในสาขามนุษยศาสตร์

ขอบเขตของการวิจัย

หนังสือที่ใช้เป็นประชากรในการวิจัยเรื่องนี้ เป็นหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มมาจนถึงปี พ.ศ. 2487 และมีอยู่ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ จำนวน 907 รายการ หนังสือที่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ไม่อยู่ในขอบเขตของการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

หลัก เกณฑ์ลักษณะของหนังสือหายากที่กำหนดขึ้นนี้ ถือว่าใกล้เคียงกับความเป็นจริง และ
 บกพร่องน้อยที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านหนังสือหายากของไทย
 มีอาทิ นักสะสมหนังสือเก่า ผู้ค้าหนังสือเก่า และกรรมการประกวดหนังสือหายาก ตรวจสอบแก้ไข
 ประกอบด้วย

วิธีดำเนินการค้นคว้าวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการ
 ค้นคว้าวิจัยเป็นลำดับขั้นดังนี้

1. ศึกษาความเป็นมาในการจัดตั้งศูนย์นราธิปไตยเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และ
 ศึกษาพระประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายากจากหนังสือ วารสาร เอกสาร และ
 สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
3. สดทำเกณฑ์ประเมินค่าหนังสือหายากโดยสร้างจากข้อมูลประเภทสิ่งตีพิมพ์ ทั้ง
 ภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ และจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านหนังสือหายากของไทย
4. สสำรวจหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป-
 พงศ์ประพันธ์ ที่มีในศูนย์นราธิปไตยเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์
5. นำเกณฑ์ประเมินค่าที่สร้างขึ้นไปประเมินค่าหนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ของ
 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีในศูนย์นราธิปไตยเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์
 และมีคุณลุ่มบัติตตามขอบเขตที่ระบุไว้
6. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าร้อยละ โดยใช้สูตร

$$P = \frac{f}{n} \times 100$$
7. สรุปผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

จากการประเมินค่าหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น-
 นราธิปพงศ์ประพันธ์ ในศูนย์นราธิปไตยเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ทำให้ได้ความรู้โดยละเอียดเกี่ยวกับ

1. จำนวนหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่มีในคฤหาสน์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์
2. ลักษณะของหนังสือดังกล่าวในแง่ของหนังสือหายาก เช่น หนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด (Limited Editions) หนังสือที่มีการจัดทำรูปเล่มประณีต สวยงาม (Deluxe Editions)
3. แหล่งผลิตหนังสือและความนิยมหนังสือในช่วงระยะ 50-80 ปี แรกของพัฒนาการทางการพิมพ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2379-2429 และ พ.ศ. 2430-2460) ช่วง พ.ศ. 2461-2484 และ พ.ศ. 2485-2487
4. รายชื่อหนังสือหายากภาษาไทย เพื่อเป็นคู่มือประกอบการพิจารณาของบรรณารักษ์ในการจัดหาหนังสือหายากภาษาไทยเข้าห้องสมุด
5. รายชื่อหนังสือหายากภาษาไทยที่คฤหาสน์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ควรส่งมอบไว้ เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ตระหนักถึงคุณค่าของหนังสือ และประโยชน์ด้านการค้นคว้าวิจัย

คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ หมายถึง หนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่จัดทำเป็นรูปเล่ม และมีอยู่ในคฤหาสน์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

หนังสือหายาก หมายถึง หนังสือเก่าที่มีคุณค่า และไม่อาจหาได้ง่ายในห้องสมุด หรือในร้านขายหนังสือทั่วไป เป็นหนังสือที่มีความสำคัญทางด้าน

1. ประวัติการพิมพ์ ได้แก่
  - 1.1 หนังสือเก่าที่มีความสำคัญเป็นเอกสารปฐมภูมิตั้งต้นประวัติการพิมพ์ของประเทศไทย คือ สดพิมพ์ในช่วงระยะ 50-80 ปีแรกของพัฒนาการด้านการพิมพ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2379-2429 และ พ.ศ. 2430-2460)
  - 1.2 หนังสือปกอ่อนประเภทบันเทิงคดีจากโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หรือโรงพิมพ์อื่น ๆ ที่พิมพ์หนังสือปกอ่อนประเภทเดียวกัน
  - 1.3 หนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด (Limited Editions)
  - 1.4 หนังสือฉบับพิมพ์ครั้งแรก หรือฉบับพิมพ์จากต้นฉบับที่อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ หอพระสมุดวชิรญาณ ราชบัณฑิตยสถาน และกรมศิลปากร
  - 1.5 หนังสือที่พิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2485-2487

2. หนังสือที่มีเนื้อหาเป็นที่กล่าวขวัญถึง (Reputations)
  - 2.1 หนังสือที่รัฐบาลประกาศให้เป็นหนังสือต้องห้าม
  - 2.2 หนังสือที่เป็นผลงานเพียงเรื่องเดียว หรือเป็นผลงานส่วนน้อยที่แตกต่างไปจากผลงานใหญ่ของนักเขียนนั้น
  - 2.3 หนังสือที่มีเนื้อหา "กุ" ชั่ว หรือเป็นการปลอมแปลงวรรณกรรม
  - 2.4 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์ และหนังสือที่ได้รับรางวัล หรือชนะการประกวด
3. หนังสือเก่าที่มีสภาพรูปเล่มสมบูรณ์ หรือมีการจัดทำรูปเล่มสวยงาม ได้แก่
  - 3.1 หนังสือเก่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันโดยมีสภาพรูปเล่มสมบูรณ์
  - 3.2 หนังสือซึ่งใช้วัสดุมีค่าจัดทำอย่างสวยงาม และประณีตบรรจง (Deluxe Editions)
  - 3.3 หนังสือที่มีภาพประกอบที่มีคุณค่า
  - 3.4 หนังสือที่มีขนาดและรูปเล่มต่างไปจากธรรมดา
4. หนังสือที่มีประวัติการครอบครอง ได้แก่
  - 4.1 หนังสือที่มีภาพของผู้แต่ง หรือเจ้าของหนังสือไว้ในเล่ม
  - 4.2 หนังสือที่มีบรรณลักษ์ (Bookplate) คือป้าย หรือตราประจำตัวของเจ้าของหนังสือ
  - 4.3 หนังสือฉบับที่มีลายมือชื่อ หรือข้อความที่เจ้าของเดิมเขียนไว้ในเล่ม

หนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ฯ หมายถึง หนังสือภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์ ในคฤหาสน์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ที่มีลักษณะตรงตามเกณฑ์การประเมินค่าหนังสือหายาก